

MEDYA VE NEFRET SÖYLEMİ

EDİTÖR: MAHMUT ÇINAR

KAVRAMLAR
MECRALAR
TARTIŞMALAR

HRANT DİNK VAKFI
HRANT DINK FOUNDATION
ՀՐԱՆԴ ՏԻՆԿ ՀԻՄՆԱԿ

HRANT DİNK VAKFI

Hrant Dink'in, 19 Ocak 2007'de, gazetesi Agos'un önünde öldürülmesinden sonra, benzer acıların yeniden yaşanmaması için; onun daha adil ve özgür bir dünyaya yönelik hayallerini, dilini ve yüreğini yaşatmak amacıyla kuruldu. Etnik, dini, kültürel ve cinsel tüm farklılıklarıyla herkes için demokrasi ve insan hakları talebi, vakfın temel ilkesidir.

Vakıf, ifade özgürlüğünün alabildiğine kullanıldığı, tüm farklılıkların teşvik edilip yaşandığı, yaşatıldığı ve çoğaltıldığı, geçmişe ve günümüze bakışımızda vicdanın ağır bastığı bir Türkiye ve dünya için çalışır. Hrant Dink Vakfı olarak 'uğruna yaşanası davamız', diyalog, barış, empati kültürünün hâkim olduğu bir gelecektir.

MEDYA VE NEFRET SÖYLEMİ

Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar

Bu kitap, Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Projesi kapsamında, Friedrich Naumann Vakfı ve Danida'nın katkılarıyla yayımlanmıştır.

ISBN 978-605-86570-9-0

Editör

Mahmut Çınar

Yayına Hazırlayan

Altuğ Yılmaz

Tasarım

Sera Dink

Grafik Uygulama

Erge Yeksan

Proje Koordinatörleri

Melisa Akan

Nuran Gelişli

Zeynep Arslan

2009 yılından beri devam eden bu proje, farklı dönemlerde, Avrupa Birliği Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa Aracı, Friedrich Naumann Vakfı, Global Dialogue, İngiltere Büyükelçiliği, Free Press Unlimited ve Danida tarafından desteklenmiştir. Bu kitapta ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlara ait olup, destekçi kuruluşların görüşlerini yansıtmaz.

Baskı

Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş.

Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3

34408 Kağıthane / İstanbul

T: (212) 294 10 00

Sertifika No: 12055

İstanbul, Aralık 2013

© Hrant Dink Vakfı Yayınları

Halaskargazi Cad. Sebat Apt.

No 74/1 Osmanbey, Şişli, 34371 İstanbul

T: 0212 240 33 65

F: 0212 240 33 94

info@hrantdink.org

www.hrantdink.org

MEDYA VE NEFRET SÖYLEMİ
KAVRAMLAR, MECRALAR, TARTIŞMALAR

İÇİNDEKİLER

- 7 Sunuş**
E. Fuat Keyman
- 15 Önsöz**
Mahmut Çınar
- 23 Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık**
Melek Göregenli
- 39 Ayrımcılığın Meşrulaştırılması**
Melek Göregenli
- 57 Nefret Söylemi ve Nefret Suçları**
Melek Göregenli
- 75 Tartışmalı Bir Kavram: Nefret Söylemi**
Yasemin İnceoğlu
- 95 Nefret Söylemi ve Yakından İlişkili Diğer Kavramlar:
Ayrımcılık, Nefret Suçu ve Hakaret**
Ulaş Karan
- 127 Nefret Suçu ya da 'Ölü Vicdanlar Ülkesi'**
Arus Yumul
- 137 Habercilik ve Nefret Söylemi**
Mahmut Çınar
- 155 Irkçılığın İzini Satır Aralarında Sürmek:
Popüler Kültür Ürünlerinde Irkçı Söylemlerin Yaygınlaşma Biçimleri**
Ülkü Doğanay
- 177 Sinemada Nefret Söylemi**
Zeynep Özarslan
- 199 Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi**
Tuğrul Çomu ve Mutlu Binark
- 219 'Başka' Bir Habercilik İhtiyacı ve Hak Odaklı Habercilik**
Sevda Alankuş
- 253 Yazarlar Hakkında**
- 257 Dizin**

SUNUŞ

NEFRET SÖYLEMİ, NEFRET SUÇU, DEMOKRASİ VE BİRLİKTE YAŞAMA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

E. Fuat Keyman

Modern toplumlar sosyolojik olarak çoğulcu toplumlardır. Çoğulculuk, ‘toplum’ kavramını ‘topluluk’ kavramından ayıran en önemli unsurların başında gelmektedir. Dahası, toplumlar ekonomik ve teknolojik olarak modernleştikçe ve bilgi, iletişim, bilişim alanlarında ilerledikçe, modern toplumun çoğulcu niteliği daha da belirgin ve görünür hale gelmektedir. Ekonomi alanında, bilgi ve hizmet temelinde, ‘sanayi sonrası bilgi toplumu’nda, iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan çok ciddi ilerlemeler ve değişimler, toplumsal hareketlenmenin ve iletişimin hızla artması ve yaygınlaşması, modern toplumun sosyolojik yapısında, çoğulcu niteliği hem görünür, hem de yönetilmesi gereken bir sorun haline getirmiştir.

Tam da bu noktada, post-modernite ya da geç-modernite kavramları ve tartışmaları başlamıştır. Toplumsal hareketlilik ve iletişim, farklı kimliklerin görünürlüğünü, farklı kimlikler arası temasları ve farklı kimliklerin aynı mekânları paylaşmasını artırmış ve yaygınlaştırmıştır. Böylece, modern toplumların, bireysel ve sınıfsal düzlemde ele alınan ve görülen çoğulculuk niteliğine ‘kültürel kimlik’ de katılmış ve toplum sosyolojisinde giderek artan bir önemde yer almaya başlamıştır. Siyasal boyutta da, birey-sınıf-kimlik-vatandaşlık eksenini ve bu eksenin giderek aktifleşen ve siyasallaşan yapısı, ‘çoğulculuğun yönetimi’ sorusunu toplum yönetiminin en önemli gündem noktalarından biri konumuna getirmiştir.

1980’lerden, özellikle 1990’da Soğuk Savaş’ın bitiminden bugüne, modern toplumların çoğulcu niteliğinde çok önemli bir değişim de, ‘küreselleşme süreçleri’yle birlikte başlamıştır. Küreselleşme, en genel anlamda, devletler, ekonomiler, kültürler ve bireyler arasındaki ‘karşılıklı bağımlılık’ ilişkilerinde yaygınlaşma, derinleşme ve hızlanma anlamına gelmekte ve etkilerini sadece toplumsal yaşamda değil,

günlük yaşam alanında da hissettirmektedir. ‘Küreselleşen dünya’, toplumsal hareketliliğe, ulusal boyutun yanı sıra bölgesel ve küresel bir boyut da kazandırmış, ‘küresel göç’ olgusu ve gerçekliğinin çoğulculuk üzerinde dönüştürücü bir etkisi olmuştur. Modern toplumların çoğulculuk niteliği, küresel göçle birlikte, sadece geç-modern değil, küresel bir nitelik de kazanmıştır. Eski sömürgeci Avrupa toplumlarında, geç-modern ve küresel niteliklere ‘sömürgecilik-sonrası’ (*post-colonialism*) niteliği de eklemeliyiz.

Sonuçla, ‘küreselleşen dünyada modern toplumlar’ın sosyolojik olarak çoğulcu niteliği, bugün belirgin, görünür, bir o kadar da karmaşık ve çok-boyutlu bir nitelik almıştır. Bu bağlamda da, çoğulculuğun yaşanması, müzakere edilmesi ve en önemlisi, ‘yönetilmesi’, sadece akademik ve kamusal çalışmalar ve tartışmalarda değil, toplum yönetiminde de çok önemli bir soru(n) olarak kendini ortaya koymaktadır. Karmaşık, çok-boyutlu ve çok-katmanlı olarak ortaya çıkan ve yaşanan kültürel farklılıkların ve taleplerin nasıl yanıtlanacağı, müzakeresi ve yönetimi, toplum yönetiminin etkinliğinin, verimliliğinin ve meşruluğunun en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır.

Nefret söylemi ve nefret suçu, bu noktada, çoğulcu toplumun en önemli sorunlarından ve toplum yönetiminin çok önemli boyutlarından biri olmaktadır. Çoğulcu toplumun çoğunluk kimliğini temsil edenlerden farklı ve –kadınlar hariç– azınlık olanları hedef alarak geliştirilen ve yaşama geçirilen, incitici, küçük düşürücü, aşağılayıcı, alçaltıcı, dışlayıcı, ötekileştirici, kodlayıcı bir ayrımcılığı amaç güden, yazılı, sözlü ve görsel hakaretleri ‘nefret söylemi’ olarak tanımlıyoruz. Nefret söylemi, bu genel tanımlı içinde, ırkçılığın bir boyutu. Ama hem ırkçılığın çok karmaşık bir boyutunu oluşturuyor, hem de ırkçılığı karmaşılaştırıyor. Bu anlamda, nefret söylemi, ırkçılığın her zaman bir boyutu ve bu noktada da, yeni değil. Nefret söylemi her zaman vardı.

Diğer yandan, nefret söyleminin yeni ve özgünlük kazanan niteliğini de vurgulamalıyız. Nefret söylemi, geç-modernite ve küreselleşme ile birlikte özgünlük ve çok-boyutlu ve katmanlı bir karmaşık nitelik kazanıyor. Nefret söylemi ve nefret suçu olgularını ve soru(n)larını, geçmişi ve tarihsel gelişimi göz ardı etmeden, bugünün geç-modern ve küresel toplumları bağlamında düşünmenin, ele almanın ve tartışmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Nefret söylemi ve nefret suçu,

geç-modern ve küresel nitelik taşıyan bir olgu ve sorun; bugünün çoğulcu toplumlarının iyi, demokratik ve adaletli yönetiminin temel boyutlarından ve sorunlarından biri.

Bütün bireyler için, yaşama hakkı başta olmak üzere, devredilemez, vazgeçilemez ve *jus cogens* (emredici) nitelikte temel haklar vardır. Bugün, nefret söylemi ve suçu, temel insan haklarına büyük tehdit oluşturan sorunların başında gelmektedir. Nefret söylemi ve suçu, temel insan hakkı ihlalidir. Bununla birlikte, nefret söylemi ve suçu alanında, temel hak ve özgürlükler alanında olduğu gibi bir uzlaşma ve netlik yoktur. Nefret söyleminin tam olarak ne anlama geldiği ve hukuksal tanımı hâlâ muğlaktır; nerede başladığı üzerinde de bir uzlaşma yoktur. Nefret söyleminin tanımında ve sınırlarında, ülkeler arasında farklılıklar görülmektedir. Nefret söylemi ile düşünce özgürlüğü arasındaki sınırlar nasıl ve nerede çizilmelidir? Nefret söylemi ne zaman düşünce özgürlüğü alanı içinde düşünülemez? Tüm bu sorular ve yanıtları temelinde, ülkeler arasında ciddi farklılıklar ortaya çıkmakta ve uzlaşma zemini daralmaktadır. Örneğin, Amerika, bu konuda çok 'libertaryan' bir tavır almakta, düşünce özgürlüğünün sınırlarını geniş tutmak için, nefret söyleminin tanımı ve sınırları ile ilgili muğlak ve dar bir tutum göstermektedir. Buna karşın, Avrupa'da ve Avrupa Birliği içinde, nefret söylemi ve suçu üzerinde, yeterli olmasa da, tanımsal bir uzlaşma arayışına gidilmiştir.

Nefret söylemi, tanımı ve sınırları içinde 'muğlak' bir nitelik göstermektedir. Ama, vurgulayalım, tanımsal ve sınırsal muğlaklık, nefret söyleminin önemini, gücünü ve etkisini azaltmamaktadır. Tam aksine, *nefret söyleminin gücü, tanımsal ve sınırsal muğlaklığından gelmektedir*. Tanımsal ve sınırsal muğlaklık, nefret söylemini yaşama geçirenlerin hukuksal ve söylemsel korunmasını olanaklı kılmakta; düşünce özgürlüğü alanı önemsizleştirilmeye ve meşrulaştırılmaya çalışılmakta; nefret söylemi kullanıcıları ve yayıcıları, kendilerini koruma altına almaktadır. Bu nedenle de, nefret söylemi, muğlaklığı içinde yaygınlaşmakta, etkili bir ideolojik ve söylemsel saldırı aracı olarak, seçilen hedef kimliğe uygulanmaktadır. Nefret söylemi ne kadar tanımsal ve sınırsal muğlaklık taşıyorsa, o kadar etkili ve güçlü olmaktadır.

Dahası, nefret söylemi ile nefret suçu da aynı değildir. Nefret söyleminin üzerindeki muğlaklık, nefret suçunda daha da artmaktadır.

Nefret söylemi ne zaman nefret suçu olmaktadır? Nefret suçu nasıl tanımlanmalıdır? Bu soruların yanıtları üzerinde de uzlaşma yoktur. Nefret suçlarına dair ilk düzenlemeler, Yahudilere ve Afro-Amerikalılara yönelik saldırıları önlemek amacı ile 1960'larda ABD'de başlamış ve ilk yasal düzenleme Kaliforniya eyaletinde, mevzuata ağırlaştırıcı hükümler eklenerek gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, nefret suçu için bugün en çok kabul görmekte olan tanımı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) sunmaktadır: "Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir gruba gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur."

Ceza hukuku öğretisi açısından nefret suçunun oluşabilmesi için iki temel unsur gerekmektedir. İlk olarak failin eyleminin ceza hukukuna göre suç teşkil etmesi, ikinci olarak suçun AGİT tanımında da belirtilmiş olduğu üzere bahsi geçen herhangi bir gruba karşı önyargı ile (önyargı saiki ile) işlenmiş olması gerekmektedir. AGİT üyesi 39 ülkenin yasal mevzuatında ırkçılık, etnik ayrımcılık ve ulusal kökene saldırı yasaklanmıştır. Bununla birlikte, 32 ülke dinsel ayrımcılığa, 12 ülke de cinsel eğilime nefrete karşı yasal düzenleme hazırlamış veya hâlihazırdaki düzenlemelere eklemeler yapmıştır. Türkiye'nin de imzacısı olduğu pek çok insan hakları belgesi (örn. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), devletlere, bahsi geçen hakları koruma altına alma sorumluluğu vermektedir. Bu noktada ayrımcılık yasağı, yaşama hakkı gibi ilkeler dikkate alınırca, nefret suçunun ulusal mevzuatlara alınması, uluslararası hukukun normlar hiyerarşisi ve *pacta sunt servanda* (ahde vefa) ilkesi açısından da gereklidir.

Nefret söylemi için de, tanımı Avrupa'da bulmaktayız. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun 1997 yılında aldığı (R)97 sayılı tavsiye kararına göre, nefret söylemi' "ırk nefreti, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük temelli, saldırgan milliyetçilik, etnik merkezietçilik, ayrımcılık ve azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenlilere karşı

1 Recommendation No. R (97) 20, Council of Europe Committee of Ministers [Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu Tavsiye Kararı, No. R (97) 20], s. 107. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM.Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM.Rec(97)20_en.pdf)

düşmanlığın da dahil olduğu her türlü nefret formunu yayan, teşvik eden, savunan, haklı gösteren her türlü ifade şeklini içerir.”

Benzer olarak, nefret söylemiyle düşünce özgürlüğü ilişkisi temelinde, hukuksal referans için de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ünlü 'Handyside v. United Kingdom' kararında da (1967) belirtildiği üzere, “ifade özgürlüğü sadece hoş giden veya zararsız ya da tepki yaratmaz sayılan haber veya fikirler için değil, fakat devlete veya halkın bir kısmına ters düşen, şoke eden ya da üzüntüye sevk edenler için de geçerlidir.” Diğer yandan, hiçbir söylem Madde 10(2)'yi ihlal eden ı içeriğe sahip olmamalıdır. Dolayısıyla, aslında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de nefret suçu ile ifade özgürlüğü arasındaki sınırı çekmektedir. Ayrıca, Madde 17'ye göre hiçbir hak, sözleşmedeki diğer hakların yok edilmesi, sınırlandırılması, çiğnenmesi için kullanılamaz. 'Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme' ve 'Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi' de ifade özgürlüğünün hangi noktada sınırlandırılacağına ve nefret söyleminin nereden başladığına dair standartları ortaya koymaktadır.

Tüm bu hukusal gelişmelere ve referanslara rağmen, nefret söylemi ve suçu, muğlaklığını tüm dünyada korumaktadır. Bu tanımların yapıldığı Avrupa'da gerek İslam korkusu, gerek yabancı düşmanlığı çok ciddi sorunlar oluşturmakta, nefret söylemi ve suçunun tanımsal ve sınırsal muğlaklığı içinde korunmakta ve güçlenmektedir.

Türkiye, tüm bu gelişmelerden bağımsız değildir; tam aksine, nefret söylemi ve suçunun, gerek muğlaklığının, gerek muğlaklığından gelen gücü ve etkisinin en aydınlatıcı ve çalışılması gereken bir örnek sunmaktadır. Türkiye'de nefret söylemi ve suçu, demokrasinin pekişmesi ve birlikte yaşama kültürünün güçlenmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. Dahası, örneğin yargı alanında, devlet ve siyasi parti söyleminde, medya alanında, merkez medya tarafından sıkça kullanılmaktadır. Yargı kararları nefret söylemini içermekte, merkez medya gazetelerinde ve TV kanallarında nefret söylemi kullanılmakta, siyasi parti liderleri ve milletvekilleri rahatlıkla nefret söylemini dillendirmektedir. Türkiye küreselleştikçe, kentleştikçe, iktisadi olarak geliştikçe, sosyolojik olarak, çoğulcu toplum yapısı daha belirgin ve görünür olmakta ve bu da, nefret söyleminin ve suçunun hedef aldığı kitleler temelinde ne kadar yaygın ve güçlü

olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Nefret suçu, içerdiği hunharca cinayetlerle, suikastlarla, dışlamalarla, insan trajedileri yaratmaktadır.

Dahası, Türkiye bugün, ironik olarak, nefret suçu üzerinde çalışan bir ülke görüntüsündedir. Başbakan Erdoğan'ın 30 Eylül 2013 tarihinde açıkladığı 'Demokrasi Paketi'nde nefret suçuna dair vurgusu şöyledir: "Nefret saikiyle işlenmesi durumunda, belirli suçların cezalarını daha artırıyoruz. Belirli suçlar, kişinin, dili, ırkı, milliyeti, rengi, cinsiyeti, engelliliği, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini veya mezhebi nedeniyle işlenirse, cezası daha da ağırlaşacak." Diğer yandan, demokrasi paketinde 'yaşam tarzına saygı' adı altında, Türk Ceza Kanunu'na yeni bir konsept dahil edilmesinden ve engellenmesi durumunda bir ila üç yıl arasında ceza uygulanacağından bahsedilmiştir.

Bu noktada temel soru, nefret suçu konusunda yasal bir düzenleme yapılırken öncelikle hangi fiillerin nefret suçu kapsamında değerlendirileceğidir. Demokrasi Paketi'ndeki nefret suçu, ilk olarak söylem ve görüntü temelinde, İslam korkusu sorununa odaklandırılmakta ve AGİT'in "ırk, etnik kimlik, ulusal köken ve dinin yaygın olarak koruma altına alınması gerektiği" vurgusu, cinsel kimlik sorunlarını ve vicdani ret mağdurlarını göz ardı etmektedir.

Türkiye örneğinde, nefret söylemi ve suçunu çalışmak ve tartışmak, sadece Türkiye için değil, bölgesel ve küresel bağlamda da önemli açılımlar sağlayacaktır. Türkiye'de iyi, demokratik, adaletli toplum yönetimi, farklılıklar içinde birlikte yaşamak ve demokrasiyi pekiştirmek, nefret söylemi ve suçuna karşı mücadele etmeden mümkün görünmemektedir. Nefret söylemi ve suç, dünyada olduğu gibi Türkiye için de muğlaklıklar içeren, yeni bir konudur. Türkiye'de de nefret söylemi güçlü ve etkili bir araçtır, ve bu niteliği tanımsal ve sınırsal muğlaklığından gelmektedir.

Nefret söylemini ve suçunu çalışmaya ve tartışmaya yeni başlıyoruz. Elinizdeki kitap, bu alanda çok önemli çalışmalar yapmış, çok öğretici bulduğum isimlerin yazılarından oluşmaktadır. Gerek kuramsal ve okuma zenginliği, gerek sunduğu araştırma bulguları ve yorumları temelinde, referans çalışma olma potansiyeli taşımaktadır. Kitap, nefret söylemi ve suç alanının içerdiği söylem-eylem-suç ilişkisini açıklaması ve sorunsallaştırması bağlamında, tanımsal ve sınırsal

sorunlara ilişkin detaylı kuramsal çözümlenmesiyle, ve yazılı görsel medya, habercilik, sinema, ders kitabı ve yeni medya alanları örneklerindeki araştırma bulgularını okuyucuya sunmasıyla, çok önemli ve değerli bir çabanın ürünüdür. Okurken çok şey öğreniyorsunuz. Katkı veren arkadaşlara, değerli ve öğretici çalışmaları için teşekkürler.

ÖNSÖZ

Mahmut Çınar

Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar, 2011 yılında başlayan bir projenin meyvelerinden biri. Hrant Dink Vakfı tarafından yürütülen ve Türkiye’deki üniversitelerde okutulmak üzere, medya - nefret söylemi ilişkisini ortaya koyan, kapsamlı bir ders hazırlanmasını amaçlayan söz konusu proje, konuyla akademik bir bağlamda ilgilenen kimi isimlerin, önerilen ders için yol gösterici metinler hazırlaması fikrini de içeriyordu. Prof. Dr. Melek Göregenli, Doç. Dr. Esra Arsan, Özlem Dalkıran, Feray Salman ve Mahmut Çınar’dan oluşan Danışma Kurulu, Nuran Gelişli, Melisa Akan ve Zeynep Arslan’ın koordinatörlüğünde söz konusu metinlerin hazırlanması ve toplanmasının yanı sıra, eklenecek yeni özgün metinlerle çalışmanın bir ‘medya ve nefret söylemi’ kitabına dönüştürülmesini önerdi. Amaç, medyanın, ayrımcılığın ve nefret söyleminin yaygınlaşması ve benimsenmesi süreçlerinde ne denli önemli bir rol oynadığının bilinciyse, bu konuda başvurulabilecek temel bir kaynağın ortaya çıkmasıydı.

Türkiye’de daha önce yapılmış ve halihazırda yürütülüyor olan çalışmalar sayesinde, toplumsal barışın ve gerçek bir çoksesliliğin önünde büyük bir engel olarak duran medyadaki nefret söyleminin boyutlarını hemen her yönüyle biliyoruz aslında. Bunlardan biri olan, Hrant Dink Vakfı’nın yürüttüğü ‘Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi’ projesi, nefret söyleminin ulusal ve yerel gazetelerdeki örneklerini düzenli olarak önümüze koymaya ve nefret söyleminin medyadan silinebilmesi için adımlar atılmasını teşvik etmeye devam ediyor. Sosyal Değişim Derneği’nin ‘Nefret Suçları Yasası İstiyorum’ projesi ise, proje sonuçlarının paylaşılmasının yarattığı olumlu etki bağlamında özellikle değinilmesi gereken bir çalışma olarak öne çıkıyor. Bunların yanı sıra İnsan Hakları Ortak Platformu, Kadınların Medya İzleme Grubu MEDİZ, Kaos GL, Lambdaistanbul ve Pozitif Yaşam Derneği gibi farklı inisiyatifler de nefret söyleminin özellikle belirli kimlikleri nasıl hedef aldığını çeşitli çalışmalarla ortaya koymaya ve bu konuda bir duyarlılık yaratmaya çalışıyor.

Kavram, akademik alanda da önemli bir araştırma konusu haline geldi. Çeşitli mecralarda yayımlanan yüzlerce makalenin yanı sıra, özellikle

'ayrımcılık' bağlamında yapılan kimi kapsamlı çalışmaların sonuçları, herkesin ulaşabileceği yayınlar halinde kamuoyuna sunuldu. Bu kitapta da çeşitli yazarlar tarafından atıfta bulunulan, Eser Köker ve Ülkü Doğanay tarafından hazırlanan "*İrkçi Değilim Ama...*": Yazılı Basında İrkçi Ayrımcı Söylemler (İHOP, 2011); Kenan Çayır ve Müge Ayhan Ceyhan tarafından derlenen, *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2012); Yasemin İnceoğlu'nun derlediği *Nefret Söylemi ve Nefret Suçları* (Ayrıntı Yay., 2012); Altuğ Akın, Ayşe Kaymak, Burak Doğu, Eser Aygül, Günseli Bayraktutan Sütücü, İlden Dirini, Tuğrul Çomu ve Mutlu Binark tarafından hazırlanan *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (Kalkedon Yay., 2010) ve Hrant Dink Vakfı tarafından yayımlanan *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* (2010), Türkçedeki, konuyla ilgili yayınların ilk akla gelenlerinden.

Elinizdeki kitap ise, bir yandan söz konusu çalışmalarda da değinilmiş olan kuramsal temelleri bir kez daha hatırlatırken, diğer yandan tek tek mecralara değinmesi itibarıyla bu alanda bir eksikliği doldurmayı hedefliyor. Her biri alanlarında önde gelen isimler olan yazarlar, farklı yaklaşımlardan beslenerek, kimi zaman birbirlerinin argümanlarına katılmayarak, o argümanları tartışarak ortaya koydukları metinlerle, medya ve ayrımcılık/nefret söylemi ilişkisini bütünlüklü bir biçimde önümüze sunuyor. Bu bağlamda bu çalışmayı, nefret söylemiyle ilgili tek ve kabul edilmiş bir kuramsal yaklaşımın farklı isimlerce yorumlandığı, yekpare bir metin olarak okumaktansa, birbirinden farklı yaklaşımların bir arada sunulduğu, ancak sonuç itibarıyla yine de bütünlüklü bir resim sunan bir çalışma olarak görmek doğru olacaktır.

Dahası, bu çalışmanın, farklı disiplinlerden gelen isimlerin konuya farklı açılardan yaklaşmaları ve farklı bakış açılarını sunmaları açısından önemli bir eksikliğe karşılık geldiğini düşünüyoruz. İnanıyoruz ki, iletişim, sosyoloji ve psikoloji gibi, birbiriyle yakından ilişkili bu disiplinlerin kendilerine özgü kuramsal arka planlarının izlerini taşıyan metinlerin her biri, bu kitapta ilk elden bir referans kaynağı oluşturmalarının yanı sıra, tek tek de değerli başvuru kaynakları olarak hizmet görecek, konuya ilgi duyan herkesin önünde bulacağı birer kaynak olacaktır.

Bu çalışmaya, ilgili kavramlara dair, açıklayıcı nitelikte üç bölümle destek veren Melek Göregenli, 'Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü

‘İnançlar ve Ayrımcılık’ başlıklı ilk metninde, ayrımcılık olgusunun sosyal-psikolojik temellerine inerek, hangi davranış ve tutumların ayrımcılık olarak tanımlandığını ayrıntılı bir şekilde masaya yatırıyor. Tarihsel ve güncel politik referanslardan da yararlanarak, ayrımcılığın özünde gördüğü önyargıları, kalıpyargıları ve özcü inançları gündelik hayatta sıkça karşılaşılabileceğimiz örneklerle açıklıyor. Göregenli, ‘Ayrımcılığın Meşrulaştırılması’ başlıklı ikinci yazısında, ayrımcılığın, geniş toplumsal kesimler tarafından hayata geçirilmesini ve meşrulaştırılmasını sağlayan bazı sosyal-psikolojik süreçler hakkında bilgi veriyor. ‘Adil dünya inancı’, ‘sosyal baskınlık yönelimi’, ‘meşrulaştırma mitleri’, ‘ahlaki dışlama’ gibi kavramların, bu kavramlar üzerine yapılmış en yetkin araştırmalar yardımıyla tartışıldığı bu bölüm, ‘ayrımcılık’ olgusunun psikolojik ve toplumsal köklerine inmeye ve bu kökleri, her biri birbiriyle ilişkili olan farklı kavramlarla anlamaya olanak tanıyor. ‘Nefret Söylemi ve Nefret Suçları’ bölümünde ise, Göregenli, daha önceki bölümlerde açıklanan temellerin nasıl bir sürecin sonucunda şiddete dönüştüğünün resmini çıkarıyor ortaya. Bu sürecin en temel aktörü olarak medyanın, önyargıları ve kalıpyargıları ne biçimde kullandığını, bu olguları nefret söylemine ne biçimde evriltiltiğini açıklıyor.

Türkiye’de kavramın akademik düzeyde tartışılmasında büyük rolü olan Yasemin İnceoğlu, ‘Tartışmalı Bir Kavram: Nefret Söylemi’ başlığını taşıyan yazıda, ‘nefret söylemi’nin ne anlama geldiğini, özellikle medyadan örneklerle açıklıyor. Konuyla ilgili önemli çalışmalara imza atan ve özellikle kamuoyunda nefret söylemiyle ilgili bir duyarlılık oluşmasına büyük katkıda bulunan İnceoğlu, nefret söylemini yaratan ideolojik yapıya değindiği yazısında, ayrıca kavramın kendisiyle ilgili farklı tanımları ve farklı yaklaşımları da özetleyerek, kitapta karşılaşılan tanımların ve kavramsal tartışmaların anlaşılması için bir katkı sunuyor.

Türkiye’de nefret suçlarının hukuki boyutuyla ilgili çalışmaların en değerlilerinden bazılarında imza atmış olan Ulaş Karan, ‘Nefret Söylemi ve Yakından İlişkili Diğer Kavramlar: Ayrımcılık, Nefret Suçu ve Hakaret’ başlıklı yazısında, birbirleriyle karıştırılan ‘ayrımcılık’, ‘nefret söylemi’ ve ‘nefret suçu’ kavramları arasındaki farklılıklara değiniyor. Daha sonra, nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişkiyi hukuki bir

perspektifle ele alan Karan, Türkiye’de hem anayasa ve ceza hukukunda nefret söylemini ve nefret suçlarını ilgilendiren maddeleri açıklıyor, hem de nefret içerikli ifadelerin dile getirildiği mecralarla ilgili yasal düzenlemelerin bir derlemesini sunuyor. Karan, bölümün sonunda, farklı ülkelerdeki, nefret söylemi ile ilgili deneyimlerden örnekler veriyor.

Arus Yumul, ‘Nefret Suçu ya da ‘Ölü Vicdanlar Ülkesi’ başlıklı yazısında, dil ile ötekileştirme arasındaki doğrudan ilişkinin haritasını koyuyor önümüze. ‘Vicdan’ diye adlandırdığımız bilincin bu ilişkinin olumsuz bir sonucu olarak nasıl geriye itilebildiğinin; nefret söyleminin, bu ‘vicdan yitimi’nin bir sonucu olarak nasıl nefret suçuna dönüştüğünün bir izleğini sunuyor. ‘Öteki’ haline getirmenin, ‘öteki’ne toplumsal bir görevi yerine getiriyormuşçasına saldırmanın kökeninde yatan duygu dünyasını, Buttler, Lacan, Zizek gibi kuramcılarının düşüncelerinden faydalanarak özetliyor.

Bu kitap için kaleme aldığım ‘Habercilik ve Nefret Söylemi’ başlıklı yazı, ayrımcılık ve nefret içeren söylemin toplumsal ve ideolojik arka planına ilişkin bir girişin ardından, söylemin, özellikle de medya söyleminin önemini altını çizmeye çalışıyor. ‘Haber dili’ deyip geçemeyeceğimiz, haberciliğin yaygın söyleminin, söz konusu ayrımcılığı ve nefret söylemini üreten/yeniden üreten en önemli etmenlerden biri olduğu iddiasıyla, Hrant Dink Vakfı’nın ‘Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi’ projesi çerçevesinde ortaya konan kimi örnekleri ele alarak, nefret söyleminin farklı tezahürlerini özetlemeye çalışıyor.

Türkiye’de daha önce yapılmış olan en önemli çalışmalardan birinin yürütücülüğünü de üstlenmiş olan Ülkü Doğanay, ‘İrkçiliğin İzini Sattır Aralarında Sürmek: Popüler Kültür Ürünlerinde İrkçi Söylemlerin Yaygınlaşma Biçimleri’ başlıklı metninde, ‘popüler kültür’ ve ‘hegemonya’ gibi temel kavramların açıklanması ışığında, popüler kültüre hâkim olan söylemin, ayrımcılığı ne biçimde meşrulaştırdığını ortaya koyuyor. Doğanay, Türk televizyonlarında ırkçı söylemlerin toplumsal cinsiyet üzerinden kuruluşunu örneklerle açıklayarak, popüler stereotiplerin taşıdığı açık ya da gizli anlamları ve ayrımcılık öğelerini analiz ediyor.

Zeynep Özarslan, çok katmanlı ve çok yaygın bir mecra olan sinemada ayrımcılığı ve nefret söylemini incelediği ‘Sinemada Nefret Söylemi’

yazısında, öncelikle ilgili kavramlara dair arka planı sunarak, sinemadaki kültürel temsiller ile ideoloji arasındaki ilişkiye dair görüşlerin bir özetini sunuyor. Sinemanın görsel dilinin, söylem kategorisinden ayıramayacağına hatırlatan Özarlan, dünyadan örnekleri analiz ediyor ve son olarak Türk sinemasında, özellikle kadın kimliği üzerinden yapılan ayrımcılığa değiniyor.

‘Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi’ başlıklı çalışmada, Tuğrul Çomu ve Mutlu Binark, ‘yeni medya’, ‘dijitallik’, ‘etkileşimsellik’, ‘hipermetinsellik’, ‘yayılm’, ‘sanallık’, ‘multimedya biçemselliği’ kavramlarını açıklayarak, son yılların en önemli akademik ve toplumsal kavramlarından biri olan ‘yeni medya’yı detaylandırıyor. Daha önce yürütülmüş olan ulusal ve uluslararası çalışmaların bulgularının bir değerlendirmesini sunan yazarlar, yeni medyada nefret söyleminin hangi biçimde, hangi kategoriler altında ve ne sıklıkla görüldüğünü, bu bulgulara değinerek önümüze seriyor.

Türkiye’de hak odaklı habercilik kavramının gelişmesi ve yaygınlaşması için gerek akademik alanda, gerek sivil inisiyatifler içinde önemli roller üstlenen Sevda Alankuş ise, kitaptaki en kapsamlı bölümde, olumsuz örneklerin karşısına yerleştirebileceğimiz ‘hak odaklı’ habercilik kavramını detaylandırıyor. “Başka’ Bir Habercilik İhtiyacı ve Hak Odaklı Habercilik’ başlığını verdiği yazıda, Alankuş, “çoğu zaman ‘alternatif gazetecilik’ yapanlar tarafından bile sorgulanmaksızın yeniden üretilen mevcut haber anlayışı ile pratiklerinin eleştirisini yaparak”, bu anlayışın yerine konması gereken habercilik konusundaki tartışmalara katkı sunuyor ve Türkiye’deki önemli bir ‘bağımsız medya’ deneyimi içinde biçimlenen habercilik anlayışı içinden bir alternatif sunuyor.

Nefret söylemi ve ayrımcılıkla ilgili çalışmalar hız kazanıyor. Konuyla ilgili kuramsal yaklaşımlar birikimli bir şekilde ortaya konmaya, kavramlar yeni bağlamlarla, yeni biçimde tartışılmaya devam ediyor. Medya ise son dönemde her zamankinden bile fazla bir ilgiyi hak ediyor ve zaten bu ilgiye mazhar oluyor. Daha önce yayımlanmış olan bir yazımdan alıntıyla; yakın tarihimizin en önemli olaylarından biri olan Gezi Direnişi boyunca “Türkiye’de medya eleştirisinin temel konusunu oluşturan ‘medya-iktidar-sermaye’ ilişkisi, tüm dünyada akademik çalışmalara örnek oluşturabilecek bir biçimde işledi. Henüz

noktalanmadığı açık olan süreç boyunca Taksim'in yollarını polis, bilginin ve haberin yollarını sansür/oto-sansür tuttu. En temel insan haklarından biri olan ulaşım hakkını ayaklar altına alırcasına meydana ulaşan tüm toplu taşıma araçları nasıl çalıştırılmadıysa, yine en temel insan haklarından biri olan iletişim hakkı da, bu kez kitle iletişim araçları hakkınca çalıştırılmayarak engellendi. Direniş medya, özellikle de anaakım medya üzerindeki güçlü kontrolü görünür kılmaması açısından bir milat oldu. Paranın ve gücün yarattığı göbek bağının ne kadar kuvvetli olabileceğini, nasıl tüm ilkeleri berhava eden bir mekanizma yaratabileceğini bundan açık göremezdik herhalde.”¹

Ayrımcılığı ve nefret söylemini bu ilişkiler yumağının dışında görmek doğru olmaz. İktidarın, gücün, hegemonik olanın, elindeki gücü kullanarak merkezi konumunu elde tutma çabasının bir aracı olduğu kadar bir sonucudur ayrımcılık. Yukarıda özetlenmeye çalışılan kıymetli çalışmaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu kitabın, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birinin algılanması ve uzun vadede çözümü konusunda anlamlı ve geçerli bir katkı sunabilmesini diliyoruz.

Elinizdeki kitap, pek de kısa sayılmayacak bir zamanda, pek de az sayılmayacak insanın katkısıyla hayat buldu. Her biri, Türkiye mediasında tanık oldukları ayrımcı ve nefret içeren söylemin varlığının barışa, özgürlüğe ve kardeşçe yaşamaya ne denli zarar verdiğinin bilinciyle büyük fedakârlıklarda bulunan bu isimler, büyük bir teşekkürü hak ediyor.

Hrant Dink Vakfı ve 'Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Projesi' ile kurduğum ilk ilişkinin vesilesi olan sevgili Nuran Gelişli'ye, bu kitabın var olabilmesi için benim gösterdiğimden daha büyük bir özveri göstermiş olan sevgili Melisa Akan'a, farklı tarzlarda ve farklı biçimlerde hazırlanmış metinlerin tümünü benimle birlikte okuyarak 'editör' sıfatını en az benim kadar hak eden sevgili Burcu Arıkan'a, metinlerin elden geçirilmesi süreci boyunca yardımlarını ve dostluklarını esirgemeyen sevgili Esra Çapraz'a ve sevgili İsobel Lebosi'ye, çalışmak için bilgisayarımı kaptığım gibi o güzel bahçesinde bittiğim her günde çayını ve sohbetini eksik etmeyen sevgili Serdar Deli'ye, kitabın hazırlanma sürecinde birçok günü ve geceyi birlikte geçirdiğimiz, enerjileriyle

1 "Habercilik İçin Hâlâ Umut Var", *Radikal İki*, 07.07.2013.

beni bu konuda gelecekte daha fazla çalışmaya, daha üretken olmaya teşvik eden sevgili Kuzguncuklu arkadaşlarıma ve tabii ki, gönderdiğim her elektronik postaya yanıt veren, her telefonumu sabırla cevaplayan ve yoğun programları içinde, gönüllü olarak bu kitaba katkıda bulunmayı seve seve kabul eden tüm yazarlara teşekkürü borç bilirim.

İnsanların büyüttüğü ve paylaştığı umut, birlikte üretirken daha gerçek, daha anlamlı hale geliyor.

Eylül 2013